

څلورڅلوېښتم پوډکاست

د امپراتورۍ پاشنه

جنبش: برنامه دیگر از رشته «راه زندگی» با رئیس جمهور محمد اشرف غنی را با سلام و خیر مقدم به همه شنونده گان و علاقه مندان آغاز میکنیم. د تېرې خپرونې په دوام نن د احمدشاهي امپراتورۍ د وېشنې او پاشنې عوامل څېړو. زه داود جنبش یم. دکتور غني خپرونې ته ستړي مه شی.

دکتور غني: بسم الله الرحمن الرحيم، ډېره مننه جنبش صاحب. زما تاوده سلامونه ټولو وطنوالو ته، خویندو او ورونو ته هر چېرې چې دي.

جنبش: ډېره مننه، تېره خپرونه په دې وه چې معاصر افغانستان څنگه جوړ شو، موسس یې احمدشاه بابا د هغه زمان په شرایطو کې څنگه وتوانېد چې دغسې یوه لویه امپراتوري له کندهار نه جوړه کړي. وروسته په دې وغږېدو چې د ده له وفات سره سم یې د دوو زمانو - تیمور او سلېمان، ترمنځ سلطنت باندې، په واک باندې جنجال راغی، تیمور بریالی شو او د تیمور شاه په نامه یې نور شل کاله حکومت وکړ، خو اورېدونکو ته به په زړه پورې وي چې د ده د نورو زمانو په باره کې وغږېږو. مورخینو لږ تر لږه د تیمور او سلېمان ترڅنگ شپږ نور زمان د ده ثبت کړي دي، نومونه یې راغلي دي او څلور لونی؛ دوی څه کاره وو؟ او د سلطنت په اړه د دوی دریځ څه و؟

دکتور غني: د دوی نومونو ته که وگورئ: سلېمان، سکندر، پروېز، داراب، شهاب، سنجر او که دا تیمور ورسره یوځای کړئ، گورئ چې دا د ټولو لویو پاچایانو نومونه دي. حضرت سلېمان البته هم پاچا و، هم پیغمبر و؛ سکندر مقدوني، پروېز او داراب له شهنامې نه دي؛ شهاب، سلطان شهاب الدین غوري دی او سنجر سلطان سنجر سلجوقي دی. نو ځکه احمدشاه بابا د خپلو اولادونو، زمانو په نومونو کې ځان د دې لویو سلطنتونو [وارث] گڼي او د هغو سلسلې ته دوام ورکوي. پس له دې نه چې تیمور شاه، وزیر شاه ولي خان یې وواژه، سلېمان یې وپاښه او ورسره قندهار ته لاړ، مگر پس له هغه نه یې مور په تاریخي اسنادو کې نوم نه گورو. یوازې د شهزاده سکندر نوم مور په یوې واقعي کې گورو چې د یوې کودتا پلان و په پېښور کې چې تیمورشاه ووژني او پر ځای یې سکندر کېږي، اما پس له هغه نه، له دې کورنۍ نه، له ورونو نه نوم نشته. او وختې چې د تیمور شاه زمان د ده ځای نیسي، په هغه کې هم د ورونو نومونه نه راځي او نه کومې لویې حادثې کې دوی گډون کړی. هغه خبره چې دلته مهمه هم ده د تیمور شاه مور ده چې له ننگرهاره وه، له جلال آباده، تر ډېره حده پورې د ننگرهار له عربانو نه وه، او هغه په هرات کې مستقله نایب السلطنه

وہ، خُکھ تیمور شاہ پہ ابتدا کي چي خُوان و، خپله دستگاہ يي درلوده، خپله مور او دربار يي درلوده؛ نو مېرمنې هم دلته مطرح وې او مطرح پاتي شوې.

جنبش: لکه چې ومو ويل لږ تر لږه د څلورو لونیو یادونه يي هم شوې ده چې هغه به هم د خپل زمان په مهمو مېرمنو کې راتللي حتماً، په هر حال مهمه دا ده چې اورېدونکي په دې وپوهېږي چې د احمدشاه بابا ټول کره وږه او په دې ډله کې د خپلو زامنو نومونه په دې بنسټ وه چې دی په دغه سیمه کې د یوې لويې امپراتورۍ په خیالونو کې و او ځان يي د دغو پاچاهانو ځای ناستی باله. غیر از اعضای خانواده سلطنتی که فرزندان شاه و فرزندان فرزندان شاه شامل اش میشدند، دیگر شخصیت های متنفد و نامدار این دوران کی ها بودند و چی نقش هایی داشتند؟

دکتور غني: ما این را به ۷ طبقه تقسیم کرده میتوانیم: اول، مسوولین غلام خانه. غلام خانه نام قوای خاص سلطنتی بود، اکثریت شان خوانین قزلباش بودند و بعد از انتقال سلطنت به کابل محله چنداول به حیث یک شهر مستقل که دارای قاضی مستقل و دیوارهای مستقل بود جایگاه اینها بود؛ دوم، شخصی به نام قاضی فیض الله، برادر قاضی ادریس که در ختم دوره احمدشاه بابا جانشین وزیر شاه ولی خان شده بود، همه کاره دربار بود و دورش علمای زیاد بودند و همچین مرزاها و غیره، و در طول دوران تیمور شاه این شخص اهمیت خاص داشت و گذر قاضی کابل به نام او [نامگذاری] شده؛ سوم، خوانین و سردارهای بزرگ استند که خاصاً در قندهار اینها قوای خاص خود را داشتند و هر کدام اینها بر اساس تقسیمی که احمدشاه بابا کرده بود، باید در وقتیکه بالای شان صدا میشد با قوای خود میآمدند. البته وقتیکه فعالیت های نظامی کم شد، اینها زیادتر متوجه زمینداری و ابعاد دیگر بودند، مگر تمام اینها بعد از انتقال حکومت مجبور شدند -سردارهای عمده درانی، که در کابل زندگی کنند و از جایگاه خود در قندهار دور باشند؛ چهارم، مستوفی ها و اجاره دارهای مالیات است. اینها نقش نهایت اساسی داشتند، چون مالیات ولایاتی مثل سنده و پنجاب و کشمیر و غیره به دست اینها بود؛ پنجم والی های ولایت ها و حکمرانهای محلی استند. پسر نصیر خان بلوچ در بلوچستان، که در زمان تیمور شاه خود نصیر خان زنده بود، در زمان، زمان شاه [پسرش] از طرف زمان شاه، دوباره به بلوچستان در قلات به خانی نصب شد، شاهرخ نواسه نادر افشار در خراسان که مشهد و نیشاپور از وابسته گی بود، سردارهای سنده که بنام تالپور یاد میشدند و همچنین ولایات مختلف دیگر. در شمال افغانستان هم یک عده خانواده های محلی است که در این بخش مطرح استند. در هرات چهار ایماق مطرح استند به حد کافی و همچنین نقاط دیگر؛ و بخش هفتم، طبقات صوفیه است، صوفی های برجسته استند که در این دوران در سیاست مطرح میشوند و همچنان از نگاه نفوذ. نکته دیگری را که باید فراموش نکنید، خانم های برجسته است، چون نوع ارتباط اینها با برادرها و پدرهای شان، و نقاطی که با آن ارتباط داشتند، نقش عمده دارد. طور مثال، مادر شاه زمان و شاه شجاع یوسفزی بود و مادر شاه محمود بارکزی بود، وزیر فتح خان بچه ماما شاه محمود میشد و سردار پاینده محمد خان مامايش بود، که این نوع ارتباطات بین ماما و خواهر زاده؛ و خواهر و برادر و پدر، و نوع ارتباطهای اینها در جنگهای داخلی و شورشاها، بدبختانه مطرح بود.

جنبش: بدون شک روابطی از این قبیل و نقش آن در واقعات ناگوار قرن نوزده یک فصل دلخراش تاریخ ما به حساب می‌رود که بررسی آن ضروریست و در آینده به آن برمیگردیم. دلته می‌غوینتل کابل ته د سلطنت په انتقال -چې تاسې هم همدلته یادونه وکړه، وغږېږو چې دا پرېکړه څنگه وشوه؟ او کله چې قندهار نه د سلطنت مقام کابل ته راغی، کابل پلازمېنه شوه، په دولتداری باندې، په حکومتولۍ باندې د دې اغېز څه و؟

دکتور غني: پرېکړه د تیمور شاه وه، تر حده چې مور پوهېږو، ځکه یوازې دا نه وو چې وزیر شاه ولي خان یې مړ کړ، سردار جان خان چې ډېر ستر جنرال د امپراتورۍ و او لوی جنګونه یې گټلي وو او هم د تیمور شاه ولي و، یعنې پنجاب کې سردار هغه و، یعنې ټوله قوه د هغه کنترول لاندې وه، مگر تیمور شاه ماشومتوب کې پاچا و، هغه یې هم بند کې واچاوه او صحنې نه یې یووړ. نو د ده مناسبات ټولو عمده درانیو سردارانو د قندهار سره، د شاه ولي خان په وژلو باندې منفي شول، ځکه شاه ولي خان د ده هرکلي ته لار او نورو ډاډ ورکړی و چې ویه دې بښي او ده فوراً وواژه، د وژلو امر یې ورکړ. قندهار هم نظامي تشکیل نه او هم د ټولنیز تشکیل نه په هغه اساس باندې درېدلې و چې لومړی نادر شاه افشار ځمکې درانیو قبایلو کې ووېشلې او پس له هغه نه احمدشاه بابا دا پراخې کړې او معلومدار اشرف البلاد د قندهار احمدشاهي نوم یې ورباندې کېښود. بل خوا نه که وگورئ، قندهار، بلوچستان، سنده، ملتان او خراسان سره چې هرات یې معلومدار عمده برخه وه، فراه او دا، اما هغه خوا نه تر کرمان او دې پورې، نزدې وو او که قندهار کې پلازمېنه پاتې شوې وای، شاید د افغانستان نقشه نن بل رقم وه، زور به په خراسان باندې وای، نه دې خوا ته. درېیم، سردارانو -لکه چې مې وویل، خپل نظامي تشکیلات درلودل او ډېر زری یې کولای شول چې زور ته مراجعه وکړي او دربار یوه برخه د دې وه. کابل ته چې ځئ، لومړی کابل کې لکه چې څوارلسم لویي د فرانسې ټول قوت په دربار کې ټول کړ، تشریفات په دربار کې دوی ټول اخته شول. ټول باید کابل کې وای، د لویو جايدادونو څښتن شول، اما دوم، مقامونه د لویو سردارانو او خانانو یو خوا ته کېښودل شول. قوت قاضي فیض الله او درباري کسانو ته، او نظامي قوت قزلباشو قواوو ته لار چې اساس یې احمدشاه بابا ایښی و. درېیم، که محدوده د کابل ته گورئ، پس له هغه نه دا په دوامداره توگه گورئ، شمال خوا ته کوهستان، کوهدامن، پنجشیر، تگاب، نجراب، دا نورې درې دي؛ غرب خوا ته وردگ او غلڅي او هزاره پراته دي؛ جنوب خوا ته هم تاجک او پښتانه او لویه پکتیا؛ او هغه خواته کورمه او زرمت او خوست او کوهات و دا...؛ او شرق خوا ته بیا لغمان او ننگرهار او کونړ او نورستان، سوات، باجوړ، پېښور تر اټکه پورې او پس له هغه نه پنجاب پراته دي. دې ماحول کې بل رقم تضادونه روان دي او بل رقم ائتلافونه روان دي، نو په دې ترتیب باندې وختې چې پلازمېنه کابل ته انتقالېږي، قوت بالاحصار کې متمرکز کېږي، اما د مملکت اداره له کابل نه، هم آسانتیاوې منځ ته راځي او هم مشکلات منځ ته راځي.

جنبش: در نظر اولی وقتیکه نگاه میکنیم به دو دوره احمدشاه بابا و تیمور شاه، دوره اول را توسعه امپراتوری می بینید و دور دوم را دفاع آنچه که بدست آمده بود. حال اگر از نظر عوامل، پس منظر و شرایط تاریخی این دو زمامدار

افغانستان را با هم مقایسه کنیم، پدر و پسر را، اینها را چی گونه می یابیم؟ تفاوت های شان چی بود و شباهت های شان چی بود؟

دکتور غنی: نقطه اصلی اینست که احمدشاه بابا قوای متشتت، اما دارای قدرت پنهان را آشکار کرد و هسته گذاشت، و در این هسته گذاری یک قوت عظیم منطقی را بوجود آورد، که تمام منطقه از ایران تا هندوستان و بخارا و سمرقند و مرو اینها در تشویش بود. نکته دومش این بود که تعادل بین سزا و بین عزت دادن و تأمین آینده را در شخصیت های بزرگ ایجاد کرد. یعنی بار بار حوصله ی را که او نشان داد، تا آخر به شمول تیره گی مناسبات که با شاه ولی خان شد، مقامش را از صدراعظم به سپاه سالار بدل کرد. یعنی احمدشاه بابا تصامیمی گرفت به شمول از بین بردن برادرزاده خود که طغیان کرد، اما یک تعادل خاص بود، و یک احترام خاص ایجاد شده بود، خاصاً برای اینکه یک عنعنه در قبایل ما وجود داشت که افرادی که به خیل سدوزبی تعلق داشتند پیرخانه بودند و اینها باید قتل نمیشدند و این احترام را نگه کرد. و همچنین چون یک ثروت عظیم آمد و جایداد فراوان بود، دست بخشش کلان داشت، افراد متعدد، خود را شریک دیدند. و از طرف دیگر با ایجاد قطعه نظامی غلامخانه یا قطعه قزلباش، یک تعادل خاص به حیث گارد سلطنتی را بوجود آورد. تیمور شاه از یک طرف از لشکر کشی های بزرگ جلوگیری کرد، بصورت عموم خزانه پیرا که برایش به میراث رسیده بود هدر نکرد و تا حدی زیاد نگهش کرد، اما تشکیل اداری را که موجب آن شود که تحکیم یا در چارچوب سرحدات فعلی افغانستان یا در چارچوب امپراتوری شهنشاهی بوجود بیآورد، این بوجود نیامد. بار بار والی های ولایات، شروع از کشمیر و قندهار... در قندهار یکی از کسانی که مالیات شکارپور را اجاره کرده بود بنام خالق خان طغیان اول را کرد و خود را بنام کاکای احمد شاه بابا یاد میکرد، او سر کابل حمله کرد. بعد از او کودتاهای مختلف مقابل او پلان شد و همچنین پلان های ترور او بار بار مطرح شد، که موفق نشدند. یکی در پشاور بود، چند بار در کابل بود، نقاطی دیگر. می بینید اصول اساسی وجود نداشت که قوانین چیست؟ اصول بازی چیست؟ و خاصاً اصولی که بر اساس آن جانشین او تهیه شود [نبود]. تضادها روز به روز زیادتر میشود، و عوض اینکه جمع شوند و تمرکز پیدا کنند و مبدل به یک نظام باثبات شود، در وقت مرگ او این تضادها بروز میکند و اولادهايش بدبختانه نمی توانند که این تضادها را مدیریت کنند و قربانی این تضادها میشوند.

جنبش: به علت اینکه این جنجال ها و این کشمکش های قرن نوزده، -که باعث زوال امپراتوری و از دست دادن خاک شد، در بین هموطن های ما در داخل و خارج همواره مورد بحث بوده، یک کمی توضیح بدهیم که این تنها مشخصه افغانستان آن دوران نیست، در همسایه گی ما در فارس، در روسیه و آن طرف ها در امپراتوری عثمانی و غیره مسایل شبیه را می بینید که پدر پسر را از بین برده و برادر، برادر را بخاطر قدرت و بخاطر تصاحب چوکی سلطنت.

دکتور غنی: متأسفانه، اول انگلستان را ببینید، تنها چیزی را که ضرورت دارید، تراژیدی های شکسپیر را بخوانید. مابین آن عین ترتیب تضادهایی که در دربار شهنشاهی احمدشاهی مطرح است، در این هم مطرح است. دربار مغل هیچوقت نتوانست که این مسایل را حل کند. در دربار عثمانی به یک فیصله بسیار قاتلانه رسیدند و آن این بود که،

هر کس که سلطان میشد اول برادرهای خود را اعدام میکرد، و بعد از آن سلطان ها مطلق به حاشیه رفتند. در دربار صفوی اکثریت سلطان های بعدی شان در حرم کلان شدند، از ترس این. و نادر شاه افشار [پسر] خود را کور کرد و بعد از آن به قتل میرسد. و تاریخ روسیه را هم دیدید، نقاط دیگر را هم. مسئله اصلی اینست که این رقم نظام ها نتوانستند اصولی را ایجاد کنند، قوانینی را ایجاد کنند که مابینش ثبات بیاید. بعداً در انگلستان می بینید که این تضاد حل میشود، که عوض آن که پادشاه در رأس قرار بگیرد، پادشاه به سمبول بدل میشود، قوت میرود به پارلمان و صدراعظم شخصیت اصلی اداری مملکت میشود. در افغانستان یکی از عمده ترین تضادهایی که حل نشد در این دوران بین پادشاه ها و صدراعظم ها بود. هر یک از صدراعظم های این دوران جان خود را از دست داده، نه تنها جان خود را از دست میداد، بلکه مالش غصب میشد، خانواده اش به شدت تحقیر و تویخ و اینها میشد و این تخم نفاق های بعدی را بوجود می آورد.

جنبش: دلته دا یادونه په دې مهمه وه چې په تېره بیا ځینې سیاسي شخصیتونه د دې لپاره چې د افغانستان د دولت هغه بنسټیزه مفکوره له منځه یوسي یا یې کمزورې کړي، داسې ادعا مطرح کوي چې گواکې افغانستان یوازینی هیواد و چې د سلطنت په چوکۍ یا په مقامونو په کې جنجالونه پېښ شوي دي، په داسې حال کې چې حقیقت دغسې نه دی. دلته څرنګه چې په تربګنیو وغږېدو د محمدزیو او سدوزیو ترمنځ جنجال ته وروسته تېرېږو، نو ځکه دا یادونه ضرور وه. او غواړم همدغلته یوه بله پوښتنه وکړم چې د تصوف یادونه لږه وړاندې راغله او همدغه راز په تېره خپرونه کې هم شوې وه چې احمد شاه بابا تصوف سره علاقه درلوده، شعرونه یې هم تصوفي دي او دی صوفي هم بلل شوی دی. د تیمور شاه دریځ د تصوف په اړه څه و؟ او ده له صوفي شبکو سره څه چلند درلود؟

دکتور غني: زمور طلايي دوره د اسلام په افغانستان او منځني ختيځ کې د مغول يرغل سره - د چنگېز خان يرغل سره، ختمه شوه، يوازې مصر پاتې شو له دې نه او پس له هغه نه تر يوه حده پورې سلجوقي دولت چې بېرته په عثماني دولت بدلېږي. دغې دورې کې اسلام دولتي دين نه و، ځکه مغول اول کې مسلمان نه وو، څو قرنه يې ونيول [چې اسلام ومنې]. صوفي طريقې په دغه دوران کې لومړی د مغول حکمرانانو په مسلمانولو کې، پس له هغه نه د اسلام په پراختيا کې، د هندوستان براعظم کې يو ډېر ستر رول لوبولی. طريقې ډېرې دي او ما دې باندې پخوانيو وختونو کې ډېرې څېړنې کړي، خاصاً د دوو طريقو یادونه په کار ده، ځکه چې یوه یې له افغانستانه پیل شوه د چشتي طريقه چې له چشت شريف نه ده، او د مغول امپراتوران او مخکې له هغه نه لودي او سوري شاهان د دې طريقې پيروان وو. او بله نقشبنديه ده چې نقشبنديه له مرکزي آسيا نه پيلېږي او د افغانستان له لارې نه ځي هندوستان ته، سرهند کې د مجددی کورنۍ - محترم مجددي... د حضرت صاحبانو کورنۍ، مرکز یې سرهند و او د دوی نوم له شیخ احمد سرهندي چې د مجدد الف ثاني په نامه مشهور دی، نیول شوی. تیمور شاه دغه کورنۍ راوړله افغانستان ته. دا حضرات مجددی له دغه وخته راغلي دي او نقشبندي طريقه له پخوا نه وه. د دې اړیکې څه وې؟ تیمور شاه چې اعلان د سلطنت وکړ، د گازرګاه شريف پير ورته ملا وتړله او پس له هغه نه چې زمان شاه پاچا کېږي، حضرت قیوم جهان مجددی کورنۍ

ورته ځي او هغه يې ملا تړي. نو لويې صوفي کورنۍ شبکې لري. وختې چې دولت خپله شبکه لري، صوفي طريقې دا ولايتونه خپل منځ کې او ولسوالۍ يې ټاکلې وې، دوی يوه خپله خاصه سلسله د روابطو لري او دا روابط ډېر ژور دي او له بلې خوا نه دوی د لويو وقفونو څښتن شول او خواجه احرار يو له لوی ترينو د دوی نه دی. افغانستان کې هم د ده ډېر جايدادونه وو او ټولې مرکزي آسيا او دې برخو کې هم. په کابل کې خاصاً په دې دوران کې او پېښور کې، تضادونه هم گورو. د ځمکنيو پير صاحب باندې تور و چې د تيمور شاه پر ضد کودتا کې - چې فيض الله خان خليل وکړله او په هغه کې خپله فيض الله خان او ډېره برخه د ده قوميان ووژل شول، بالاخص د پېښور کې، تيمور شاه غوښتل چې د ځمکنيو پير هم اعدام کړي، مگر ټول دربار ورته لار، ورته يې وويل چې دامه کوه او ويې نه کړ. او حافظ جي صاحب په نامه او مير واعظ دا خلک وو چې د کابل د ميرانو په نامه باندې دوی مشهور وو او د پير روښان د پيروانو په منځ کې چې همدغه رقم يو تشکيل يې درلود، اما اختلاف يې درلود او نورو سلسلو کې، خاصاً سوات او ننگرهار او کونړ او پېښور او دې کې، زښت ډېر مسايل وو چې آخوند دروېزه د هغه له چوکاټه وځي او په يوه لويه منبع باندې بدلېږي. دا چې تيمور شاه پير درلوده، که نه؟ دا ماته معلومه نه ده، تراوسه پورې مور اسناد نه لرو، اما حتی عبدالرحمن خان، سره له هغه ټول شدت و حدت سره چې يې درلوده، په آخر کې د نقيب صاحب گېلاني مريد شو. د شاه شجاع په ديوان کې صوفي اشعار گورئ او د عايشه دراني په ديوان کې خاصاً زښت ډېر آثار گورئ او عايشه دراني ځان د قادر جيلاني صاحب مريده گڼي.

جنبش: خوب اين بحث ها هم بخش عمده تاريخ ما است که نمیتوان از آن حذر کرد و به آن پرداخت، حتماً شنونده ها اين را جالب می يابند. برگرديم به مسئله حکومتداری زمان تيمور شاه. اين پادشاه افغانستان هم مثل پدرش عمر بسيار نکرد، زير ۵۰ بود که فوت کرد، ۲۰ سال سلطنت داشت، ولی مشخصه عمده اش اين بود که در اين ۲۰ سال توانست آنچه را پدر کمایي کرده بود حفظ کند. با رفتن او، با فوت او، پسرانش با هم آويختند و در نتیجه فتور و نزول شاهنشاهی آغاز شد. عوامل عمده اين فتور در کنار آنچه که به ظاهر دیده ميشود - زد و خورد ها بين برادرها، عمدتاً چی بود؟

دکتور غني: نکته اول، عدم اصول جانشینی و همچنين تقرر پسرها به حيث واليان ولايات. شهزاده همایون حکمران قندهار بود با صلاحیت های زیاد. سلطان محمود - و نامش را اکثراً بنام سلطان محمود ذکر کردند، حکمران هرات بود. کاندید عمده سردارهای قزلباش و یک قسمت سردارهای درانی شهزاده عباس بود، که ذکر میکنند که مادرش از چنداول بود. در تعیین شاه زمان مادرش نقش اساسی بازی کرد، که توانست شهزاده های دیگر را محبوس کند، و بعد از آن تمام اين شهزاده ها در محبس بودند، آنهاييکه در کابل بودند. و حتی شاه شجاع - و در آن وقت شهزاده شجاع که بردار اعيانی یعنی از عين مادر بود همیشه تحت نظر بايد همراهی شاه زمان سفر میکرد. اما به زودیديد که اول همایون در قندهار اعلان پادشاهی میکند و بعد از او محمود در هرات. و هر بار که شاه زمان در حرکت است، در حملات به هندوستان دوباره مجبور به برگشت ميشود، و اينجاست که اولين کور کردن صورت گرفت. اولين کور کردن

یک سردار بزرگ از طرف تیمور شاه صورت گرفت که خالق خان بود و بعد از آن پسرش، چشمه‌ایش را کور کرد. این عادت کور کردن از نادر شاه به ما به میراث رسید.

جنبش: نادر شاه افشار.

دکتور غنی: نادر شاه افشار و بعد از او همایون کور میشود، و این دوام میکند به دیگرها، بعد از او بالآخره شاه زمان کور میشود. تنها شاه محمود را شاه زمان بخشید. تضاد بین صدراعظم و پادشاه دوباره تکرار میشود. حرکت انتقامی است از جهتی که شاه زمان میخواهد که برگشت کند به اصول احمد شاه بابا و پسر وزیر شاه ولی خان را - بنام حافظ شیر محمد خان چون بیست سال کامل درس قرآن می‌گرفت و حافظ قرآن شده بود، پس به سردار کشور مبدل میکند، و بالآخره باز اینها به تضاد میرسند، و موجب قتل شیر محمد خان میشود و خوانین دیگر. در این جمله، پسان سرش خواهیم آمد، قتل سردار پاینده خان است که یک کودتا را با سردارهای دیگر - به شمول جوانشیر قزلباش مطرح کرده بود در قندهار. هیچ صدراعظم آن دوره نیست که یا از طرف پادشاه وقت یا بعد از او از طرف جانشین اش اعدام نشده باشد. نقطه دیگر شورش‌های دوامدار است که از ولایات مختلف صورت می‌گیرد، چون وقتیکه اینها می‌بینند که کشمکش داخلی روان است، پرچم آزادی خود را بالا میکنند. از سردارهای تالپور گرفته در سنده تا کشمیر که یکی از عمده ترین منابع عواید است از خاطر شال کشمیری که بعض اوقات یک شال کشمیری تا ۱۰ هزار پوند سترلینگ در آن وقت می‌ارزید. وضع مالیات است. مالیات [متوقف] میشود. بار بار می‌بینید در تاریخ دوم حسینی - که عمادالدین حسینی نوشته کرده بود در دوره زمان شاه است، بار بار می‌گویید که خزانه خالیست. و قوای بزرگ نظامی در جنگهای داخلی بهم می‌خورند. از این جهت، هسته پیرا که احمدشاه بابا جمع کرده بود، متشتت میشود و سلطنت به چیزی بدل میشود که در کابل به نام پادشاه‌گردشی یاد میشود. یعنی پادشاه بعد پادشاه بدل میشود و تضادهای مختلف است، به شمول حادثه بیکه در کابل رخ میدهد بین چنداول و باقی کابل، که توپ‌ها را مقابل یکی دیگر ور می‌دارند و این مبدل به سقوط دوره اول شاه محمود میشود.

جنبش: فکر کوم بی‌خایه به نه وی که دلته د محمود طرزی د یوی مقالې یادونه وکرم چې دغو کورنیو لانجو ته په نولسمه پېړۍ کې په اشارې سره وایي چې علت دا و چې پاچایانو ډېرې شخې کولې او هغوی ډېر زمان زېږول او هر شهزاده ته به یوه جلا دایي ټاکل شوې وه او دغو دایانو د خپل تربیت لاندې شهزاده او د هغه مور ته د خپلو میرنیو ورونو او د خپلو میرو په مقابل کې د کینې احساس ور اچاوه. او په نتیجه کې، کله به چې دوی ستر شوو او پلار به لار، بیا به د تربگنۍ میدان تود و.

دکتور غنی: هو، دا مسئله شته مگر اصلي مسئله دا نه ده. اصلي مسئله دا ده چې قانون یې نه لاره. هره سیاسي لویه اصول غواړي، او زموږ لویه غمیزه دا ده چې اصول مو نه درلودل، هېڅ برخې کې. د پاچا او صدراعظم منځ کې باید روابط په څه اصولو درېدلي وي؟ د ځایناستي اصول باید څه وي؟ د خانانو حقوق او وجایب باید څه وي او ولس ته

خاصتاً توجه باید خه وي؟ په خه ترتيب باندې؟ طرزي صاحب سمې مسئلې ته گوته نيولې، مگر اساسي مسئله د اصولو نشتوالی دی.

جنبش: بگذاردید به سلسله معرفی چهره های شاهان خود، در اینجا کمی از نخستین پادشاه بعد از تیمورشاه یعنی زمان شاه صحبت کنیم که برخی از مورخین او را پس از احمدشاه بابا یکی از مصمم ترین و مقتدرترین پادشاهان افغانستان می خوانند.

دکتور غنی: شاه زمان چند خصوصیت داشت. یکی از خصوصیت های عمده اش این بود و شاید ضرورت به کاوش های تاریخی زیادتر داریم، که خیال میکرد که هندوستان هنوز هندوستان دوران احمدشاه بابا است و افغانستان میتواند در این نقش نظامی موثر بازی کند، و در این بخش اسنادی وجود دارد. انگلیسها بصورت واضح در ابتدای قرن نوزده نوشته کرده بودند که با تیپو سلطان مبارز مشهور هند در تماس بود و حتی تیپو سلطان وعده تمویل او را کرده بود. اما از طرف دیگر عدم توجهش به خطری که از ایجاد حکومت قاجار در ایران بوجود آمد و موجب این شد که شاه قاجار شاهرخ، نواسه نادرشاه افشار را اعدام کند تمام جواهراتش را ضبط کند و نه تنها این، بلکه قبر نادرشاه را سوراخ کردند و استخوانهایش را به تهران انتقال دادند. یکی از مشهورترین نویسندگان های انگلیس وقت میگوید، عجیب است که کسی را که زیادترین صدمه به افغانها رسانده بود، افغانها احترام کردند و ایرانی های استخوانهایش را کشیدند و خانواده اش را از بین بردند. نکته دیگرش بر هم زدن نظام بود، که اصل بر این بود که باید صدراعظم سدوزی نباشد و او [زمان شاه] بالعکس، وفادار خان را - که شخص بسیار گویا بود اما تضادهای خاص شخصی داشت، صدراعظم مقرر کرد، و نوع اعتبار بین او [زمان شاه] و خوانینش از یک طرف از بین رفت و در قدم آخر اردو از این روی گشتاند. او با قوت بسیار کلان آمد از پشاور، اما در راه تمام عسکرش او را ترک کرد و موجب این شد که به قلعه ملا عاشق شینواری پناه برد و وی او را تسلیم کرد و او چشمهای خود را از دست داد. و این هم دلچسب است که الماس مشهور کوه نور، که همیشه در بازوی او میبود، آنرا در دیوار قلعه عاشق شینواری مخفی کرد و تنها بعد از آنکه شاه شجاع به سلطنت رسید، رفتند و آن را گرفتند. از این جهت زمان شاه اراده بسیار قوی احیای عظمت احمدشاهی را داشت، اما شرایط ناگوار، دسیسه های متعدد و تضادهای زیاد با برادرهایش موجب این شد که هم قدرت را از دست بدهد و هم بینایی چشمهای خود را.

جنبش: اورپدونکو ته د روښانتیا لپاره، ښایي دا خبره ضرور وي چې ويې کړو چې کله تیمورشاه مړ شو، لومړی یې یوه زوی همایون د پاچاهۍ اعلان وکړ...

دکتور غنی: کابل کې زمان شاه پاچا شو، قندهار کې همایون چې مشر زوی و اعلان د سلطنت وکړ او هرات کې دویم زوی یې. شاه زمان درېیم زوی د تیمورشاه و. هلته قندهار کې همایون اعلان د سلطنت وکړ او هرات کې پس له هغه نه محمود.

جنبش: یعنی همزمان خو پاجایان لرو په دغه دوران کې.

دکتور غني: ۳ پاجایان مو لرل په عین وخت کې، تر څو چې لومړی شاه زمان په دې باندې بریالی شو چې همایون ونیسي او پروند یې کړي. دا یې سندھ کې ونیوه. محمود یې ونیوه، اما محمود ورته د مور له خوا مرکه راغی، هغه سره یې ومنل، دوه وارې یې بېرته په هرات کې مقرر کړ، اما محمود هېڅ وخت ورسره وفا ونه کړله او بالاخره یې پروند کړ.

جنبش: یعنی میرني وروڼه یو بل سره اخته شول. پندول، سپکول، وژل، تړل... پیل شول او پاجاهي د پنگېدو خوا ته لاړه، خو عجیبه دا ده چې د تیمور شاه له وفات نه وروسته دغه تشتت سملاسي راغی، یعنی ۳۰ نور کلونه هم په عمومي ډول خاوره په ځای وه. کوم عوامل وو چې د ځمکنۍ بشپړتیا له ساتنې سره یې مرسته کوله؟

دکتور غني: دا کلمه ډېره سخته ده جناب جنبش صاحب ځکه چې تاسې یوه اوسنۍ کلمه چې د شلمې او یوویشتمې پېړۍ ده، استعمالوئ چې تمامیت وساتل شو. ونه ساتل شو! منځ کې بار بار اغتشاشونه دي او نیمه مستقل خلک دوام کوي، ځکه څوک ورسره غرض نه کوي. مالیات درېري، مالیات نه ورکول [رواجېري] او هر څوک، خاصاً چې کشمیر کې مقررېري دعوه د استقلال و دا کوي، نو دلته یو تشتت روان دی. سندھ کې تقریباً قوت له لاسه تللی و، غیر له دې نه چې قوه لېرل کېده، مالیات نه ټولېدل. همدارقم خراسان کې قوت له لاسه لاړ. دا خلکو هېره کړې ده چې مشهد او نیشاپور د دې امپراتورۍ یوه برخه وه، او همدارنگه پنجاب کې قوت مات دی. سکهان په قوت راغلي دي، اما عمده خبره دا ده چې داخل کې نظم نشته. دا ټول قوت چې ټول شوی و، اوس پاشل شوی. دا نه ده چې ورور په ورور وروړ له ورور سره چې جنگېري، څوک جنگوي؟ ولس جنگوي! اردو پاشل کېري. دا نه ده چې خاوره ساتل شوې. خاوره له لاسه په ورکولو کې یو، اما آخري ضربه چې راځي د وزیر فتح خان د ورونو له لاسه ده چې دوی کېني سره او افغانستان خپل منځ کې وېشي، هغه ټوله امپراتوري خپل منځ کې وېشي اول. او هلته پس له هغه نه بیا شاتگ دی.

جنبش: یعنی رسېرو هغه پړاو ته چې زموږ د بنوونځیو تاریخو کې ورته له سدوزیو نه محمدزیو ته د سلطنت د لېرېدو پیل ویل کېري. دا هغه وخت دی چې د سردار پاینده خان زامن چې د فتح خان وروڼه دي، له پخوا نه په مختلفو سیمو کې د والیانو او حکمرانانو په توگه وظیفه لري، هیواد په خپلو کې سره د نفوذ د سیمو په حساب وېشي او د وطن سقوط پیلېري. دې ته به حتماً ډېر تمېرو، ډېر به پرې غبرېرو. و حال کمی در مورد عواید این دوران صحبت کنیم. یک اشاره هایی آمد که در زمان شاه زمان به اساس اسناد تاریخی خزانه تقریباً خالی شده بود. این خزانه از کجا تأمین میشد و سرچشمه ها و منابع اصلی عواید چی بود؟

دکتور غني: یکی از عمده ترین منابع عواید که دوامدار بود، کشمیر بود. چون شال کشمیر یک حیثیت بین المللی خاص داشت و این چیزی بود که به آسانی انتقال داده میشد، چون نهایت گرانها اما از نگاه انتقال سبک بود. تمام ولایات، مالیاتش جمع آوری میشد از راه اجاره دارها، اما در اینجا نکته اصلی این بود که در شهرهای عمده خارج

از قندهار این مالیات قوت جمع آوری اش وجود داشت بصورت منظم، در ولایات دیگر ضرورت به اعزام قوه داشت تا اینها جمع آوری شود. عواید عمده شهنشاهی از ولایات شرقی به دست میآمد، کشمیر و سندھ و پنجاب و این مناطق، و از نگاه سرمایه گذاری هندوهای شکارپور نقش نهایت عمده دارند با ارمنی ها و یهودی هاییکه در تجارت بین المللی و شبکه های بین المللی بانکداری مصروف استند. و از نگاه افراد، قوه نظامی از تمام نقاط مختلف افغانستان، خیبرپختونخوا و بلوچستان چون نصیر خان دومدار در این نقش اساسی داشت حداقل با ۵۰۰۰ نفر میآمد. اما این جنگهای داخلی، پادشاه گردشی ها، و تضاد بین خانواده های بزرگ ثروت های بسیار بزرگ را تباه کرد و این را در اشعار عایشه درانی هم می بینید، که نه تنها شکایت از دوران دارد، شکایت از عدم امکانات دارد.

جنبش: د احمدشاه بابا د دوران او د تیمورشاه د دوران واقعات په تاریخ احمدشاهی کې محمود الحسینی ثبت کړي دي. دا اثر شته. ځینې انگریز سیلانیان هم په دغه وخت کې، د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې افغانستان ته راغلي، دوی هم د خپلو سترگو لیدلی حال لیکلی، هغه هم شته. غیر له دې نه، داسې مورخین چې دغه دوره یې سمه څېړلې وي، کورني یا بهرني لرو؟ آثار یې شته؟

دکتور غني: عمده ترین مورخ د دې دوران انگریز الفنتستن دی، چې کتاب یې له بنې مرغې نه کاکړ صاحب په پښتو وژباړه او هم په دري باندې ژباړل شوی. دا دوه ټوکه ډېر مهم دي. خپاره شوي دي. یعنی د کتاب په حیث دي. اصلي منبع د دې - لکه چې ما پخوا هم شاید په یوه بودکاست کې ویلي دي، ده یو ټیم درلود او د ده د تحقیقاتي ټیم آثار چې بیا هم ما کتلي دي، دا مهم دي، ځکه له ټولو سره یې مرکې کړې دي او دا یو عظیم، یو مرتبط سند دی. په څنگ د دې کې د امام الدین حسینی تاریخ - چې د پنجاب د چشتي سلسلې د یوه پیر په هدایت او د ځینو اسنادو په شریکولو سره په ډېره بڼه دري ژبه لیکل شوی او د زمان شاه په دورې کې دی، مهم دی. استاد کهزاد د سردار عباس خان د یوه اثر یادونه کړې او له هغه نه یې یادداشتونه ځینې خپاره کړي دي، مگر دا اثر ما په سترگو نه دی لیدلی. د عایشې دراني خاصاً په دې باندې چې د دې کورنۍ توپچي باشیان وو، نیکه یې عبدالرحمن خان توپچي باشي پاني پت (جگړې) کې ډېره لویه برخه درلوده او غوښتل یې چې احمدشاه بابا ووژني، اما پس له هغه نه احمدشاه بابا وبانښه، ځکه چې پیل دی پورته کړ او ویې نه واژه. د هغې آثار دي. غیر له هغې نه لومړی لاس اسناد چې خدای بښلي وکیلې فوفلزېي مشهور خطاط خپاره کړي دي، تیمورشاه باندې دوه ټوکه دي، شاه زمان باندې یو ټوک دی. پس له هغه نه احمدشاه بابا خرقي مبارک او دې باندې دي. او ملي آرشیف کې اسناد شته، اما هغه شی چې لا مور ته معلومه نه ده او باید وڅېړل شي، دا ده چې ایران کې څومره اسناد دي او استانبول کې، غیر له دې نه چې د احمدشاه بابا لوی مکتوب عثمانی سلطان ته دی، ما دې څو ورځو کې ولیدل چې شاه زمان هم په مراودې کې و، باید هلته وگورو. او د پاکستان او هندوستان شخصي کتابتونونه په کار دي. دلته اسناد به وي، اما باید دا ټول شي. له بدې مرغې نه دا ټول په منظمه توگه نه دي ټول شوي او دا مه هېرئ چې د تیمورشاه دیوان هم خپور شوی او د شاه شجاع دیوان هم. یو تصویر ښکارپري، اما بیا یې هم چې تکرار کړم، الفنتستن مهمترین سند د دې دورې دی.

جنبش: او د دغو انگریز مورخینو، الفنتستن او هغه بل چې د شاه زمان په وخت کې کابل ته راغلی و، د دوی آثار له را وروسته مورخینو سره څنگه مقایسه کولای شوو؟ زما خپله اخیستنه دا ده چې په دغو آثارو کې چې د نولسمې پېړۍ په لومړیو کې لیکل شوي دي، یا د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې، افغانان درانه بلل شوي دي، ورته درناوی شوی دی، په را وروستو کې بیا دغه حالت نه وینو.

دکتور غني: هغه سپری چې راغلی و، اوس مې نوم هېر دی، اما ما یې کتاب لوستی دی. هغه په یوې کجاوې کې [ناست] و، نو ټول وخت یې په کجاوې کې تېر شو په اوبن باندې. له افغانستانه تېر شو، ایران ته لاړ. هغه لیکلي دي چې تیمور شاه ډېر عادل سپری دی او تعصب نه لري، مگر د هغه په کتاب کې دومره شی نشته، ځکه خلکو سره په راشه درسه کې نه و. یوازې یوې قافلې کې تېرېده. دا کتاب له بڼې مرغې نه د کولمبیا په پوهنتون کې و، زه چې هلته محصل وم. زړو کتابونو نه و، ځکه چې محدوده نسخه وه. پس ته اوس انلاین موجوده ده. الفنتستن زښت ډېر توپیر لري، ځکه دی د سفیر په حیث راځي، یعنې شاه شجاع ته د یوه شهنشا په حیث گوري او د ده دربار ته چې ننووت، پېښور کې و. شاه شجاع نه یوازې مشهور کوه نور [الماس] بې په مټ باندې [تړلی] و، ټول کالي د ده ډېر مفش و. خاص کالي یې درلودل رنګارنګ او دی لکه سره زر غونډې برېښېده. او غیر له هغه نه الفنتستن څو برخې لري خاصې: یو وایي افغانان یوازینی برخه ده چې مینې باندې واده کوي. دی د لنډیو یو تحلیل لري په هغه اساس [باندې وایي]. بل، دی وایي، چې دا یوازینی ملک دی چې د پاچا او د خانانو په منځ کې یو انډول دی، او له دې نظر نه، دې نتیجې ته رسېږي چې یا دا ملک دیموکراسی ته جوړ شوی، ولسواکی ته جوړ شوی او یا دیکتاتوری ته. منځ د دې کې نه کېږي، ځکه چې که هغه خوا ته لاړ شي، بیا انارشي راځي. د ده ټولې څېړنې او عمده د دربار شخصیتونو تعریف په یوه احترام باندې بنیاد لري. پس له هغه نه که دېرش کاله پس ته وگورئ او خاصاً وختې چې راځي ۱۸۶۰ او ۷۰ ته رسېږئ، انځور مطلق بدل دی او افغانانو ته د وحشیانو په حیث گوري انګرېزان، ځکه هغه وخت کې د دوی نژادپرستي او نژادي لید اوج ته رسېدلی او ټولو ته په سپکه گوري.

جنبش: بلی و در عین حال عبدالروف بینوا در کتاب «پشتني مهرمني» دو مسئله مهم این زمان را که حال مورد بحث ما است یکی ایستادگی در برابر تهاجم خارجی یعنی تهاجم قاجاری ها از فارس و در عین حال از سوی دیگر مسایل فساد داخلی را از قول دو زن شاعر که هر دو در همین زمان زندگی کرده اند، آورده است. خانم سپینه از مردانگی فرزند شاه محمود، کامران و وزیر او یارمحمد خان الکوزی در دفع حمله قاجاریان بر هرات توصیف بی نهایت بلند در یک قصیده بسیار بلند پشتو دارد، در حالیکه خانم عایشه افغان یا عایشه درانی که به علت از دست دادن فرزند دلبند خود فیض طلب در جنگ کشمیر سخت افسرده است و قصاید غم انگیز دارد، فساد در دستگاہ پادشاهی را برملا میسازد، مثلاً در یکی از اشعار خود میگوید:

شه محمود که وصفش به زبان ناید درست

حیف کز مملکت خویش بسی بی خبر است

عدل و انصاف ندارد، نبود غور و تمیز

ورنه ذوالفهم و خرد، صاحب عقل و هنر است

در مورد زنان دیگر این دوره چی میدانیم؟

دکتور غنی: نکته اول اینست که متاسفانه مورخین ما، چی مرد چی زن به عایشه درانی و دیوانش توجه کافی نکرده. قلمش نشانه از یک تحصیل بزرگ میکند و الفتستن به این شاهی می دهد که زنهای خانواده های بزرگ همه باسواد بودند. از این جهت سبک عایشه درانی توجه کار دارد. مثل افراد برجسته مرد که در این دوره استند، سر زبان دری یک حاکمیت کامل دارند. عنعنه طولانی این زبان را سرش حاکم استند و در اشعار شان تمام حکایات و رموز شعرای گذشته وجود دارد و همای اینها در صحبت استند. یک بخش این معلومدار انتقادیست و تنها این شعر نیست، رباعی هایش هم است. بچه او [عایشه درانی] فیض طلب توپچی باشی بود، مثل بابه کلان و شاید پدرش. چون ما می فهمیم که عایشه درانی نواسه عبدالرحمن توپچی باشی و شکایتش هم از این است که توپچی باشی باید همای وزیر نمی رفت و این حمله از وزیر فتح خان است سر کشمیر و کسیکه در مقابلش بود، برادرش بود سردار محمد عظیم، کس دیگری نبوده. توجه تمام مورخین و علاقه مندها را و خاصاً متخصصین زبان به اشعار عایشه درانی به کار است. خانم سپینه حکایت از احساسات بسیار بزرگ ما میکند و این احساسات را بار بار همچنین در حمله قاجار در زمان وزیر یار محمد خان میبینید. و قصیده های بزرگ است در وصف وزیر یار محمد خان از خاطر دفاعش. از خاطریکه حالت محاصره به اندازه شدید بود که قطعاً نان نمانده بود برای مردم و مردم هرات بار بار با کفن می برآمدند و مجادله میکردند. این از حماسه های تاریخی ما است که ضرورت به درک دارد و اینجا هم ۱۰ هزار سواری که به طریقه صوفیه وابسته بودند از بلخ و شمال افغانستان آمدند، همای وزیر یارمحمد خان در مقابل قاجار جنگیدند. سلطان ولی در هرات دفن است. نکته دوم اینست که ما از یک سلسله خانم های برجسته بصورت خلص ذکر کرده میتوانیم. مادر شاه زمان یک بازیکن عمده بود در این دوران که موفقیت پسر خود را تأمین کرد و خوشبختانه ما یک سند داریم که چند صد جریب زمین در شهر کابل ملکیت خاص او بود. شاه زمان امر کرده که اینها از مالیات معاف است. مادر شاه محمود را یاد کردم که یک مذاکره چی برجسته و با غور بود و از هرات به قندهار سفر کرد که شاه زمان را قناعت بدهد [تا گناه پسرش را ببخشد]. مادر همایون در هرات وکیلش بود و صاحب اختیار بود. مادر وزیر فتح خان و خانم سردار پاینده محمد خان بنام (لویه ادی) در گرشک یکی از زنهای برجسته این دوران است که همیشه شمشیر میداشت و یکی از داماد هایش میخواست که شهر را چور کند، با شمشیر زخمی اش کرد و شهر را گرفت. بنابراین،

یک سلسله زنها وجود دارند که در تاریخ متاسفانه برای شان توجه کافی نشده. این هم بخشی است که باید ببینید. یک امریکایی بود بنام هارلن [Josiah Harlan] که آمد در دوران دوست محمد خان، یکی از جنرالهای دوست محمد خان شد باز در جنگ داخلی امریکا دوباره جنرال شد. او یک کتاب نوشته کرده [و در آن می نویسد] که هیچ شهزاده چانس پادشاه شدن را ندارد جز اینکه در دربار یک مادر قوی یا پارت قوی داشته باشد. بنابراین نقش زنها در این موارد، یک نقشه عمده است و معلومدار از یک طرف اینها وقتی پادشاه مثل تیمورشاه واری زنها بسیار زیاد میگرفتند، وسیله وصل بودند. از طرف دیگر وسیله فصل بودند چون اولادهای اینها مقابل یک دیگر «اودر زاده گی» داشتند تا برادری.

جنبش: لبر وړاندې ژمنه راغله چې د سدوزیو او محمدزیو د تربگنیو په ریشه باندې تمپرو. فکر کوم تربگنی یې اساساً د شاه زمان له خوا د پاینده خان په وژلو باندې را پیل شوه، او بیا وروسته زوی یې فتح خان د شاه زمان د ورور شاه محمود له خوا ووژل شو او په دې حساب، ورونو بغاوت وکړ او بیا هیواد یې ترمنځ تقسیم شو. شاه زمان ولې پاینده خان وواژه؟ اصلي علت د ده د وژنې څه و؟

دکتور غني: پاینده خان، د قزلباشو یو سردار او یو بل خان، درې واړو فیصله کړې وه چې شاه زمان ووژني او دا په قندهار کې و. هغه وخت کې شاه زمان ترتیبات نیول چې له قاجارو سره -چې راغلي وو مشهد ته او بیا له مشهد نه ووتل، وختې چې پوه شو چې دی راغلی، هغوی باندې برید وکړي. د دوی منځ کې یو منشي و چې خبر شو او دا خبره یې راوړله شاه زمان ته. د پاینده خان بل عنوان چې لقب شاه زمان ورکړی و، سرفراز خان و. او دا یې ځکه لقب ورکړی و چې وختې چې خالق خان سدوزی جگ شو د تیمور شاه په مقابل کې، پاینده خان په دې وخت کې، په آخري وخت کې له هغه لښکر نه ځان بېل کړ او تیمور شاه خوا ته لاړ او بیا د شاه زمان په مشر کولو کې هم ده یو مثبت رول درلود. اما دغه وخت کې د کودتا پلان و. دی چې خبر شو، دوی درې واړه یې ووژل. او فتح خان د ده [پاینده خان] زوی هم ډېر زړور و او هم ځینو حتی لیکلي چې بې باکه و، اما د ډلو په جوړولو او د ډلو په وړاندو کې ډېر ماهر سړی و. مخکې له هغه چې سردار پاینده خان ووژل شي، شاه محمود ماته کړې وه. قاجارو ته تللی و، قاجار له شاه زمان نه وډار شول او دی یې پرېښوده. نو شاه محمود یوازې په سنده او دې ځایونو کې گرځېده. او مخکې مې چې وویل د شاه محمود مور د پاینده خان خور وه، هغه یې ماما کېده. دا برخه اکثره تاریخونو کې نه ده راغلي او فتح خان چې شاه محمود سره یو ځای شو، هغه ډلې چې شاه زمان نه بېزاره شوې وې او ورسره یې کرکه پیدا کړې وه، دا یې سره ټولې کړې. شاه محمود یې اول وار په تخت کېناوه. هغه وخت کې لا د فتح خان اختیارات محدود وو. دویم وار یې چې په تخت کېناوه، د مملکت ټول اختیار وزیر فتح خان په لاس کې ونیوه او خپل ورونه یې له کشمیر نه نیولې تر ډېره جاتو پورې، پېښور پورې، کوهستان او دې کې، وټاکل. لکه چې پخوا پېښ شوي وو چې د پاچا او شهزاده په منځ کې کرکه راځي، کامران چې د شاه محمود زوی و، هغه وزیر فتح خان سره کرکه پیدا کړله او وزیر فتح خان ایرانیانو سره یوه جگړه کړې وه، هغه کې ایرانیان بېرته شاته لاړل، دلته کامران یوه بله توطئه وکړله، ټول

لوی خانان یې راټول کړل -دا لکه یوه تراژیدي، لویه د شکسپیر تراژیدي غوندې ده، دا یې ټول راټول کړل او هر یوه ته یې وویل چې باید وزیر فتح خان په چاره ووځي، خنجر باندې؛ نو هر یو په دې کې شامل شول. د ده [فتح خان] ورونو چې دا کیسه واورېده، جگ شول او سردار محمد عظیم -چې په هغه وخت کې د کشمیر والي و، شاید په نړۍ کې له ۱۰۰ یا ۲۰۰ ډېرو بډایو شخصیتونو نه و او افغانستان کې خاصاً شاید بډای ترین شخصیت و. دوی راغلل او په اوله مرحله کې یې غوښتل چې یو بل سدوزی شهزاده پاچا کړي. دوست محمد خان غوښتل چې خپل کانديد ولري، عظیم خان خپل کانديد ولري، دا ورونه یې په منځ کې واچول چې د یو زوی جگ شو بل یې وواژه. داسې وقایع پېښې شوې چې د بالاحصار منځ کې دوه پاچایان وو، البته دا نام نهاده پاچایان وو، قوت بل چېرې و. پس له هغه نه - دغه یې لوی ترینه فاجعه وه، دا ورونه د دې په ځای چې موافقې ته ورسېږي، اتفاق ته ورسېږي چې امپراتوری کې خپله ځایناستي شي، د شهنشاهی ټول ولایات یې خپل منځ کې ووېشل چې هغه باندې به بیا راشوو. او دا هغه لویه مرحله د فتور ده.

جنبش: پس بعد از قتل پاینده خان توسط شاه زمان، و پسرش وزیر فتح خان توسط کامران، پسر شاه محمود، یک هرج و مرج کلی توسط برادران فتح خان و فرزندان پاینده خان در سرتاسر کشور ایجاد شد که کشمیر و پشاور و ملتان و قسمت های دیگر و شمال و کابل وغیره بین اینها تقسیم شد، مرکزیت از بین رفت. در تاریخ خوانده بودیم که این نزاع سدوزی و بارکزی یا سدوزی و محمدزی بود، ولی شما ترجیح میدهید که به جای قومی بودن این را به خانواده پاینده خان نسبت بدهید و بگویید که این نزاع بین اولاده احمدشاه بابا و بین پاینده خیل بود. علت این استدلال تان چیست؟ منظورم کاربرد اصطلاح (پاینده خیل) است.

دکتور غنی: اصطلاح پاینده خیل من فکر میکنم ضروریست، از جهت اینکه قبیله بزرگ بارکزی یکی از قبایل مهم و بااهمیت افغانستان است، اما تقسیم بین اینها نشد. این نبود که تمام خوانین بارکزی باهم بنشینند و مملکت را باهم تقسیم کنند یا قدرت را باهم تقسیم کنند. هیچ یکی از خوانین بزرگ دیگر بارکزی را این برادرها فرصت ندادند. تنها محدود به خود برادرها بود و در مابین هیچ نوع فضای اعتماد نیست، اسناد دیگر را هم همراهی تان در آینده صحبت کرده میتوانیم. بنابراین ضرورت اینست که بهمیم که این محدود است و هم شخصیت های برجسته استند که اعمال شان قابل ذکر مثبت است و هم شخصیت های بسیار منفی است، اما هر کدام از اینها مسوول اعمال خود باید دانسته شوند. نه اینکه این را به گردن یکی از اقوام بزرگ افغانستان بیاندازید. من شخصاً همیشه با احتیاط نهایت زیاد صحبت میکنم، تا مسایل به طرف تضاد قومی نرود. دسته هایی که در اینجا وجود داشت، مثلیکه پیشتر خدمت تان ذکر کردم، در توطئه هاییکه در مقابل شاه زمان یا تیمور شاه یا خود احمدشاه بابا وجود داشت افراد برجسته مختلف که به زبانهای مختلف صحبت میکردند یا مذاهب مختلف داشتند یا اقوام مختلف داشتند، ارتباط داشتند، زیادتراً این را باید از نگاه تضادهای گروه های سیاسی که بعضی از اینها گروه های پنهان استند ببینید، نه اینکه تضادهای قومی. و پسان خواهد

دیدید که در تحکیم برادرها در قندهار زیادهترین فشار سر قبایل درانی آورده میشود، تا اینها را از عزت و اعتباری که در دوران احمدشاه بابا داشتند، به دهقانها و مالیه دهنده ها بدل کنند.

جنبش: آخرین باری که از احفاد و نبیره احمدشاه بابا میشنویم در سال ۱۸۴۲ است که شاه شجاع کشته میشود و برای چند روز پسرش «فتح جنگ» پادشاه میشود. بعد از او نمیدانیم که بر سر این خانواده و اعضای باقی مانده اش چی آمد؟

دکتور غنی: همانطور که اعدام وزیر شاه ولی خان سلسله تشنت را شروع میکند، ختم نظام احمدشاهی با قتل دو شهزاده که عنوان پادشاه داشتند، یکی پادشاه محلی کامران در هرات در ۱۸۴۰ کشته میشود و وزیرش یار محمد خان الکوزی حکمران مستقل هرات میشود و دوم شاه شجاع است که در کابل از طرف یکی از نواب هایی که مربوط به خاندان دوست محمد خان است، از راه بالا حصار به سیاه سنگ ترور میشود. این دوه فاجعه را تکمیل میکند. بعد از سلطنت کوتاه مدت فتح جنگ خانواده را انگلیسها به پنجاب انتقال میدهد و لودهیانه مرکز اینها میباشد. لودهیانه جایی بود که شاه شجاع و شاه زمان در آن اقامت داشتند و لودهیانه جایی بود که دوست محمد خان و خانواده اش در زمانی که، بعد از تسلیمی اش به قوای انگلیس تبعید شد و در آنجا زندگی میکردند. بعد از او اینها جز تاریخ هندوستان میشوند. من تحقیقاتی را نده ام که به چی ترتیب بعداً اظهار وجود کرده اند یا نی. خانواده امیر محمد یعقوب خان را هم به عین ترتیب - وقتیکه به هندوستان رفتند، جز هندوستان شدند و خانواده سردار محمد ایوب خان پاکستانی شد. سردار شاهنواز خان یکی از احفاد سردار محمد ایوب خان بود که چند وقت فارن سکرتری حکومت پاکستان بود. این ضرورت به تحقیقات زیادهتر دارد، در این مرحله من چیزی ندیده ام که در این [مورد] روشنی بیاندازد.

جنبش: د پاکستان په ادارو کې یو شمېر کسان دي، درانی تخلص کوي. زه نه پوهېرم چې خومه به دوی له احمدشاه بابا او دهغه له کورنۍ سره رابطه ولري. ځینې یې د استخباراتو تر مشرتابه او ځینو دیپلوماتیکو څوکیو رسېدلي دي.

دکتور غنی: احتمال لري، مگر د غني خان يو شعر دې هم په یاد دی، وایي د کابل خواجه چې هم راشي، په پېښور کې ځان درانی کړي.

جنبش: کېدای شي.

دکتور غنی: نه، دواړه یې شته. ځینې یې شته په جدي توگه دې کورنۍ پورې تړلي وو، اما د دراني معنی دا نه ده چې د احمدشاه بابا کورنۍ پورې تړلي دي. د دراني کلمه دا ټول هم څیرک، هم پنج پا... دا ټول یې نظر کې نیول او معلومات، خاصاً په ملتان کې، حتی مخکې له دې نه چې په هرات کې د احمدشاه بابا کورنۍ او د عبدالله خان کورنۍ مستقل حکومت جوړ کړي، ملتان کې دوی ډېر مطرح وو. ما د دوی هدیری ملتان کې لیدلې دي او د سکھانو په مقابل کې دوی ډېر لوی مقاومت کړی. نو معلومات سر تاسر د پاکستان کې دراني شته، خاصاً ترین او برېڅ چې هغه

هم يوه لويه سابقه لري. او دا يوازې په پاکستان کې نه دي، هندوستان کې هم ځيني ښارونه وو چې هلته مستقل د پښتنو حکومت و او ځيني دي چې حتی رسپري تر بنگال او تر کرناټکه او میسور او دې پورې.

جنبش: نو که اجازه وي اوس به د تشنت دا بحث سره راټول کړو. اورېدونکو به خپل ټکي ترې اخیستي وي چې احمدشاه بابا امپراتوري جوړه کړه. زوی يې تیمور شاه تر ډېره وساتله. لمسیانو يې ورو ورو وبايلله او کله چې د سردار پاینده خان د اولادې پښه په کې را شریکه شوه، هیواد تقریباً په عملي ډول په جلا جلا جزیرو باندې ووېشل شو، تر هغو چې بېرته د مختلفو پاچایانو له خوا راټول شو. خو خاوره وبايلل شوه. په دې به وروسته غږیږو. اوس به دې ته راشو چې د تشکل او وروسته د تشنت تاریخي لوستونه زموږ د اوسني او راتلونکي نسل لپاره څه کېدلای شي؟

دکتور غني: لومړی، وختی چې اساسي قانون ونه لرئ، وختی چې له هغه نه مشتق قوانین ونه لرئ، وختی ځایناستي باندې واضح اصول نه وي او وختی چې حقوق او وجایب واضح نه وي، نفاق خوا ته ځی او نفاق مور تباه کړي وو. هر ملک تضادونه لري. امریکا کې وگورئ د کانگرس او ولسمشری منځ کې یو دوامداره تضاد دی، اما د اصولو په چوکاټ کې دي. شاهي نظامونه په دې باندې تړلي دي چې په چا کې به استعداد وي. ځینو کورنیو کې لکه د المان په شاهي کورنی کې، څو نسله سم باکفایته خلک پیدا شول، تر څو چې ویلیم امپراتور شو او خلکو نیمه لیونی باله. زاري امپراتوری کې بار بار بې کفایته افراد پیدا شول یا نورو پاچاهي نظامونو کې. قاجارو ته گورئ، مخکې له هغې نه صفویو ته گورئ، عثمانی امپراتوری ته گورئ، عباسی امپراتوری ته گورئ. بله خوا، اصل حکومت نه دی، اصل ولس دی. حکومت لکه د یوې ونې غوندې دی چې ریښه یې ولس دی. که حکومت مصدر د خدمت نه وي او خپلې ریښې باندې پوه نه شي چپه کېږي او بل د عدالت مسئله ده. د ټول اسلام مبین دین مهم ترینه برخه په عدالت باندې ده. یو عادل نظام یې اساس دی. بله برخه دا ده چې مور یو جرگه یې نظام درلوده، اما یو وار پس له احمدشاه بابا نه د لویې جرگې کلمه نه اورئ، د دې تشنت په دوران کې، چې څنگه په اصولو باندې نتیجې ته ورسېږو او د دې پر ځای چې یو بل باندې ولویږو، څنگه آبادی-خوا ته لاړ شوو. وړانول آسانه دي، آبادول ستونزمن دي. آبادول ثبات غواړي، عقل غواړي، تدبیر غواړي، گذشت غواړي او د یو بل منل غواړي. خرابول او وړانول آسانه کار دی. یو بل باندې لویږي او نه کېږي، نو ځکه زموږ ورکه اصول دي. استعدادونه وو، دې ټولو دورانونو کې. هر عمده وزیر ته گورئ د احمدشاهي نظام په دوران کې، لوی شخصیتونه دي. جنرالان مو درلودل او له ټولو اقوامو او دې نه دي. ستر قاضیان مو درلودل، صوفیان مو درلودل، علماء مو درلودل، بانکداران مو درلودل، خو ټولولو یې همت غوښته او گذشت یې غوښته، دا چې رانغلل تشنت خوا ته لاړل او د تشنت قیمت همیشه ولس ورکړی.

جنبش: دقیقاً، د دغو ټولو بدمرغیو اصلي بایلونکي ولس او هیواد وو. تاسې ته کورودانی وایم دکتور محمد اشرف غني، د دې خپرونې لپاره مور همدومره وخت بېل کړی و. د همدې سرلیک په بله گڼه کې به له انگرېزانو سره د افغانانو د لومړۍ او دویمې جگړو، په همدغو کلونو کې د افغانستان په حالاتو او د قاجاریانو، سکھانو، روسانو او انگرېزانو په لاسوهنو وغږیږو. تر هغو تاسې او اورېدونکي په خدای سپارم. تر بیا.

دکتور غني: مننه بيا هم. زما تاوده سلامونه او د ميني احترامات ټولو افغانانو ته، خویندو او ورونو ته.

زنده باد افغانستان

یشه سين افغانستان

تل دې وي افغانستان